

Scenariusz: co się zmieniło po 4 czerwca 1989?

Autor i autorki scenariusza: Maciej Sopyło, Aleksandra Chudaś, Anna Wypych-Knieć

Spis treści:

Informacja wstępna.....	1
Opis przebiegu zajęć.....	2
Kazusy do pracy (patrz scenariusz - doświadczenie).....	5
Materiał dla osoby prowadzącej - słowniczek pojęć.....	7

Informacja wstępna

Scenariusz opiera się na cyklu Kolba, którego główną zasadą jest nauczanie przez doświadczenie. Metoda ta pozwala pracować przez pewien czas lekcji w stylu uczenia się bliskim różnym grupom uczniów i uczennic i tym samym skuteczniej do nich dotrzeć. Dzięki temu, że lekcja rozpoczyna się od aktywnego ćwiczenia, doświadczenia - zajęcia pozwalają zaangażować i włączyć w nie także te osoby uczestniczące, które nie zetknęły się lub są przekonane, że nie zetknęły się dotąd z tematyką zajęć (w tym przypadku: prawami człowieka, Konstytucją).

Cele lekcji:

- uświadamianie roli i znaczenia praw i wolności człowieka i podnoszenie wiedzy o nich,
- pogłębianie umiejętności krytycznego, analitycznego myślenia, umiejętności wyciągania wniosków z przeszłości, uczenia się z historii,
- uświadamianie roli i znaczenia sądów w demokracji, pogłębianie rozumienia pojęć niezależności i niezawisłości sędziów; zachęcanie do zadawania sobie pytania: kto będzie sądzić rząd, gdy rząd obsadza sąd.

Opis przebiegu zajęć

Doświadczenie (10 - 15 minut):

- Osoba prowadząca (OP) dzieli osoby uczestniczące (OU) na kiluosobowe grupy (trzy do pięciu osób, w zależności od liczebności klasy) i rozdaje grupom krótkie opisy przypadków (kazusy) z historii Polski okresu PRL, w których prawa i wolności obywatela były naruszane - **patrz opisy przypadków pod scenariuszem**.
- Opisy koncentrują się na: wolności wyrażania poglądów, wolności zgromadzeń, wolności osobistej, wolności stowarzyszania się, prawie do sądu.
- Każda grupa dostaje:
 - a) jeden lub dwa kazusy.

Liczba rozdanych sytuacji zależy powinna od czasu, jakim dysponuje osoba prowadząca oraz tempem pracy osób uczestniczących. Można rozdać każdej grupie po jednym opisie przypadku a resztę zachować dla tych, którzy zakończą pracę przed czasem.

- b) konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku lub powielony rozdział II Konstytucji (wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela) - do pobrania ze strony:
<https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

- Każda grupa odpowiada na pytania:
 - a) Jakie prawa wymienione w Konstytucji naruszone zostały w przedstawionym grupie opisie przypadku?
 - b) Kto dopuścił się tych naruszeń?

Zachęca grupę, by odpowiedzi szukały także w preambule Konstytucji.

Refleksja (10 minut):

- OP zaprasza do analizy wykonanej pracy. Prosi grupy, by kolejno krótko przedstawiły swoje kazusy oraz ustalenia. Po wypowiedzi każdej grupy zaprasza inne grupy do zastanowienia się, czy widzą tu naruszenie jeszcze jakichś praw i wolności. Wymieniane prawa i ewentualnie numery artykułów, które się do nich odnoszą (lub słowo "preambuła") notuje na kartkach A4 - każde prawo na oddzielnej kartce. Kartki na bieżąco rozkłada przed grupą lub wiesza - tak, by były widoczne.
- OP pyta, jakie prawo gwarantowane w Konstytucji z 1997 roku zmienia zasadniczo na korzyść sytuację obywatela, którego prawa są naruszane przez władzę? (prawo do sądu) Co musi być spełnione, by prawo to nie pozostawało na papierze? Dlaczego prawo do sądu jest tak ważne?

- Zaprasza do rozmowy, może notować słowa-klucze na tablicy lub na kartkach A4, które następnie przyczepia w widocznym miejscu.

Wiedza (10 minut):

Osoba prowadząca - odwołując się do notatek i doceniając to, co już powiedziała grupa - uzupełnia wiedzę osób uczestniczących o kwestie, które nie padły w rozmowie lub wymagają uzupełnienia.

Możesz skorzystać przy tym z materiału dla osoby prowadzącej - słowniczka pojęć - patrz dalej.

- wprowadza pojęcie praw materialnych i proceduralnych,
- wyjaśnia, czym jest prawo do sądu i co oznaczają pojęcia niezależności i niezawisłości,
- mówi o 4 czerwca jako symbolicznej dacie, od której zaczęły się zmiany prowadzące do przyjęcia nowej Konstytucji i zasad gwarantujących wolności i prawa jednostki. Podkreśla, że data 1989 wymieniona jest w pierwszym zdaniu preambuły Konstytucji:
*W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny,
odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego
stanowienia o Jej losie, (...)*
- mówi o możliwości odwiedzenia sądu, wzięcia udziału w rozprawie i zachęca do tego. Sprawdza z osobami uczestniczącymi, czy wiedzą, gdzie znajduje się właściwy z uwagi na adres szkoły sąd rejonowy, okręgowy, apelacyjny. Zachęca do znalezienia stron sądów w internecie i znalezienia informacji o działaniach edukacyjnych, w tym kontaktu do osoby zajmującej się edukacją (ostatnie działania mogą być już częścią zastosowania - patrz dalej).

Zastosowanie (5 - 10 minut):

- Wariant I: osoby uczestniczące zastanawiają się, jak mogą uczcić datę 4 czerwca jako symboliczny dzień, który zapoczątkował wielkie zmiany w Polsce,
- Wariant II: osoby uczestniczące sprawdzają, jak mogą zorganizować wycieczkę do sądu. Sprawdzają, jakie sądy są właściwe terytorialnie z uwagi na położenie szkoły (jaki sąd rejonowy, okręgowy, apelacyjny). Znajdują strony sądów w internecie a na nich informację o oferowanych działaniach edukacyjnych, zasady udziału w nich oraz kontakty do osoby zajmującej się edukacją. Jeśli czas pozwala, planują kolejne trzy kroki organizacji wizyty, ustalają, kto będzie za nie odpowiedzialny oraz czas ich podjęcia.
- Wariant III: osoby uczestniczące wracają do grup, w których pracowały wcześniej. Grupy dzielą się kartkami z prawami człowieka, które osoba prowadząca zapisała podczas podsumowywania pracy nad kazusami.
Osoby uczestniczące mogą wziąć kartki z prawami, które najbardziej ich interesują lub są dla nich najważniejsze. Pozostała osoba prowadząca może

rozdysponować pomiędzy grupami, można też skupić się tylko na wybranych prawach.

Zastanawiają się, co w praktyce oznacza prawo, którym się zajmowały? Jak mogą je urzeczywistniać, korzystać z niego na co dzień? W jakich sytuacjach w przypadku tych praw mogą mieć potrzebę skorzystania z prawa do sądu?

Kazusy do pracy (patrz scenariusz - doświadczenie)

Kazus I

Kazimierz Moczarski, żołnierz Armii Krajowej i dziennikarz, został aresztowany w 1945 roku przez Urząd Bezpieczeństwa. Skazany na 10 lat więzienia, a następnie, w ponownym procesie w tej samej sprawie, na karę śmierci, którą potem zamieniono na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Z więzienia zwolniony został w roku 1956. Podczas pobytu w więzieniu poddawany był brutalnym przesłuchaniom i torturom. W celi dzielił miejsce z nazistowskim zbrodniarzem Jürgenem Stroopem, co opisał w książce „Rozmowy z katem”.

Kazus II

W 1983 roku **Grzegorz Przemyk**, syn poetki Barbary Sadowskiej, został zatrzymany przez milicję w Warszawie podczas świętowania matury i - z powodu braku dokumentów - zabrany na komisariat, a tam - brutalnie pobity, w wyniku czego zmarł. Władze PRL próbowały zatuzszować sprawę, obwiniając pracowników pogotowia.

Kazus III

W 1965 roku **Jacek Kuroń i Karol Modzelewski**, członkowie PZPR, napisali „List otwarty do partii”, krytykujący kierownictwo partii i wzywający do demokratyzacji systemu. Zostali za to aresztowani i skazani na kary więzienia.

Kazus IV

Po wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 roku, wielu działaczy Solidarności, w tym jej lider, **Lech Wałęsa**, było internowanych i przetrzymywanych bez wyroku sądowego.

Kazus V

8 października 1982 r. Sejm PRL przyjął nową ustawę o związkach zawodowych i organizacjach rolników. Jej istotą była likwidacja wszystkich związków zawodowych działających przed 13 grudnia 1981 r., także Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (NSZZ „Solidarność”).

Kazus VI

30 stycznia 1968 roku, po decyzji władz o zdjęciu z afisza „Dziadów” Adama Mickiewicza w reżyserii Kazimierza Dejmka, **Adami Michnik i Henryk Szlajfer** wzięli udział w demonstracji, która przeszła pod pomnik Adama Mickiewicza w Warszawie. Po proteście zrelacjonowali przebieg wydarzeń zagranicznym dziennikarzom. W odpowiedzi zostali bezprawnie skreśleni z listy studentów Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Relegowanie Michnika i Szlajfera stało się bezpośrednim impulsem do zorganizowania wiecu 8 marca 1968 r. na dziedzińcu Uniwersytetu Warszawskiego. Wiec został brutalnie rozpędzony przez ZOMO, ORMO i tzw. „aktyw robotniczy”, co zapoczątkowało falę protestów w różnych miastach Polski.

Kazus VII

Władysław Bartoszewski został aresztowany 15 listopada 1946 roku przez funkcjonariuszy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) pod fałszywym zarzutem współpracy z obcym wywiadem. W rzeczywistości aresztowanie było skutkiem jego działalności opozycyjnej i publicystycznej. Przetrzymywany bez wyroku poddawany był intensywnym przesłuchaniom i izolacji. Został zwolniony 10 sierpnia 1948 r. bez aktu oskarżenia i bez wyjaśnienia.

Materiał dla osoby prowadzącej - słowniczek pojęć

Poniżej prezentujemy spis pojęć przydatnych podczas pracy ze scenariuszem, zwłaszcza we fragmencie scenariusza "Wiedza". Zakres ich wykorzystania zależy od czasu przeznaczonego na lekcję, wiedzy i zainteresowań grupy. Większość pojęć została opracowana na podstawie treści dostępnych na stronie Rzecznika Praw Obywatelskich: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/konstytucja> - z redakcją i uzupełnieniami własnymi.

Konstytucja – tak zwana ustawa zasadnicza. Jest najważniejszym aktem prawnym, który określa zasady stanowiące podstawę ustroju politycznego i systemu prawnego państwa demokratycznego. Zawiera także najważniejsze wartości i postanowienia, na których budowane jest państwo oraz którymi musi kierować się władza publiczna. Pozostałe akty prawne w państwie muszą być zgodne z postanowieniami Konstytucji.

godność człowieka (patrz art. 30 Konstytucji RP) – pojęcie, z którego wywodzą się wszystkie prawa i wolności człowieka. Przysługuje każdemu człowiekowi, bez względu na jakiegokolwiek cechy – wiek, płeć, niepełnosprawność, chorobę, pochodzenie, poglądy itd. – niezależnie również od naszego zachowania. Obowiązkiem państwa, społeczeństwa i poszczególnych osób jest uznawanie i nienaruszanie godności. Oznacza to zapewnienie wszystkim „minimum szacunku” oraz takich ram do samorealizacji, które umożliwią działanie zgodne z naszą wolą i systemem wartości. Godność jest wartością przyrodzoną – jej źródłem nie jest Konstytucja lub inny akt prawny, ale sam fakt bycia człowiekiem (prawo naturalne). Jest również nienaruszalna – co oznacza, że żaden, nawet najważniejszy interes publiczny nie może uzasadniać ingerencji w naszą godność. Nie można jej w żaden sposób stracić, nawet wskutek najbardziej nagannego zachowania czy popełnienia najcięższego przestępstwa. Nie może zostać nam odebrana i nie możemy się jej zrzec.

wolność (patrz art. 31 Konstytucji RP) - wolność

oznacza zakaz ingerowania czynników zewnętrznych (np. władz) w sferę decyzji jednostki. Prawa i wolności nie są wartością absolutną i państwo ogranicza je poprzez normy prawne. Jednak ingerencja władzy publicznej w wolność jednostki może być uzasadniona jedynie przyczynami wymienionymi w Konstytucji (np. w celu zapewnienia bezpieczeństwa, ochrony zdrowia, ochrony praw i wolności innych osób). Ograniczenie naszej wolności zawsze wymaga uchwalenia ustawy, czyli - w uproszczeniu - zgody parlamentu oraz podpisu Prezydenta.

Warto pamiętać, że wolność wyraża się także w tym, że każdy ma swobodę czynienia wszystkiego, czego prawo wyraźnie nie zakazuje. Konstytucja przyznaje obywatelom także wiele szczegółowych wolności, między innymi wolność słowa,

wolność zgromadzeń (np. protestów), wolność twórczości artystycznej, wolność sumienia.

wybory 4 czerwca - wybory przeprowadzone w Polsce 4 i 18 czerwca 1989 roku, na podstawie ustaleń Okrągłego Stołu. Choć rządząca wtedy Polska Zjednoczona Partia Robotnicza i jej partie satelickie zagwarantowały sobie 65 procent miejsc w Sejmie, to o pozostałe mogły ubiegać się osoby niezwiązane z władzą. Wybory do Senatu były wolne. Osoby związane z solidarnościową opozycją obsadziły w wyniku wyborów wszystkie możliwe do zdobycia mandaty w Sejmie (35 procent) oraz 99 na 100 w Senacie. W ten sposób Polska stała się pierwszym krajem bloku wschodniego, w którym przedstawiciele i przedstawicielki opozycji zdobyli wpływ na władzę.

wolność słowa (patrz art. 54 Konstytucji RP) - Konstytucja gwarantuje trzy odrębne, choć powiązane ze sobą wolności: wolność wyrażania swoich poglądów, wolność pozyskiwania informacji oraz wolność rozpowszechniania informacji. "Poglądy" interpretować należy jak najszerszej a forma ich wyrażania dotyczy nie tylko słów, ale także na przykład stroju. Państwo ma obowiązek udzielania informacji w trybie dostępu do informacji publicznej. Informacją można się dzielić (rozpowszechniać ją).

wolność zgromadzeń (patrz art. 57 Konstytucji RP) - wiąże się z nim prawo do organizowania zgromadzenia (np. protestu, marszu), kierowania jego przebiegiem, uczestniczenia lub nieuczestniczenia w zgromadzeniu i prawo do ochrony ze strony państwa lub innych władz publicznych. Warunkiem objęcia zgromadzenia ochroną konstytucyjną jest jego pokojowy charakter. Państwo gwarantuje udział w takich zgromadzeniach także osobom niepełnoletnim. Szczegółowo kwestie zgromadzeń reguluje w Polsce Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. - Prawo o zgromadzeniach: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001485/T/D20151485L.pdf>. Prawo stanowi, że osoba zgłaszająca zgromadzenie jedynie je notyfikuje - oznacza to, że musi zgłosić je w trybie wskazanym przez prawo i jeśli Państwo go nie zabroni, może je przeprowadzać. Nawet od trybu notyfikacji są wyjątki - w przypadku zgromadzeń spontanicznych, czyli takich, których charakter i cel sprawiają, że nie ma czasu na ich zgłoszenie, można je przeprowadzić bez dochowania procedury zgłoszenia.

wolność osobista (patrz art. 41 Konstytucji RP) - wolność osobista to prawo do określania przez każdą osobę jej zachowania i postępowania. Regulujący ją art. 41 Konstytucji mówi również o nietykalności osobistej, czyli zakazie ingerencji - zarówno psychicznej, jak i fizycznej - w integralność człowieka. Zakaz ten ma charakter absolutny, podobnie jak zakaz tortur oraz innego niehumanitarnego traktowania i karania. W wyjątkowych okolicznościach człowieka można zatrzymać, Państwo musi jednak niezwłocznie poinformować go o przyczynach zatrzymania i w ciągu 48

godzin przekazać do dyspozycji sądu. Osoba zatrzymana powinna być zwolniona, jeśli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie jej doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.

wolność zrzeszania się (patrz art. 58 Konstytucji RP) - zgodnie z Konstytucją każda osoba może organizować zrzeszenia (stowarzyszenia, fundacje, nieformalne grupy) w celu realizacji swoich celów pod warunkiem, że nie są one sprzeczne z Konstytucją i ustawami. Prawo określa, jakie formy zrzeszania należy rejestrować. O odmowie rejestracji danego zrzeszenia decyduje sąd.

prawo do sądu (patrz art. 45 Konstytucji RP) - stanowi gwarancję przestrzegania innych praw i wolności - o ile sądy są niezależne i niezawisłe (patrz wyjaśnienie tych pojęć). Prawo do sądu oznacza, że o statusie jednostki decyduje sąd, a każda osoba, która czuje taką potrzebę, może się do niego odwołać. Sprawa powinna być rozpatrzona bez nieuzasadnionej zwłoki. Wyrok zawsze jest publiczny (podany do wiadomości wszystkich zainteresowanych), ale już przebieg rozprawy może być utajniony. Konstytucja jednak ogranicza powody, z jakich może się to stać.

niezawisłość sądownictwa (patrz art. 173 i 178 Konstytucji RP) - zasada gwarantująca prawo do sądu. Składa się na nią z jednej strony zasada niezależności sądów (art. 173 Konstytucji: sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz) oraz niezawisłość sędziów (art. 178 ust. 1 Konstytucji: sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom)

prawa materialne - prawa określające zakres tego, co człowiek może, tj. treść praw i obowiązków, np wolność słowa, prawo do nauki.

prawa proceduralne - prawa określające sposób dochodzenia praw i wolności (prawo do sądu jest zarówno prawem materialnym, bo samo w sobie daje dostęp do sądu i określa jego zakres, ale także proceduralnym, bo opisuje sposób dochodzenia wszelkich praw i wolności).